

Габелко О. М.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовані особливості невербальних засобів комунікації, які слугують для створення, передавання і сприйняття повідомлень у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: невербальні засоби комунікації, паралінгвістика.

В статье проанализированы особенности невербальных средств коммуникации, которые служат для создания, передачи и восприятия сообщений в межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: невербальные средства коммуникации, паралингвистика.

The article deals with the peculiarities of nonverbal means of communication, which help us to create, transmit and perceive information in the process of cross-cultural communication.

Key words: nonverbal means of communication, paralinguistics.

Постановка проблеми. Вивчення різних видів комунікації дозволяє зробити висновок, що успіх або невдача комунікації залежить від засобів та способів передачі інформації. З двох видів міжособистісної комунікації невербальна є найдавнішою, проте вербальна є продуктивним та універсальним інструментом людського спілкування. Дослідники мовного спілкування дійшли висновку, що вивчення процесу комунікації буде надзвичайно плідним за умови, якщо вербальна поведінка людини досліджуватиметься у взаємозв'язку з невербальними засобами, оскільки при передачі будь-якої інформації безпосередньо беруть участь лінгвістичні та паралінгвістичні засоби.

Невербальні компоненти є найважливішими складовими комунікації, оскільки саме вони виступають важливими носіями значень повідомлень. Хоча вербальні символи (слова) – основний наш засіб для кодування ідей, призначених до передачі, ми використовуємо і невербальні символи для трансляції повідомлень. Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може або підсилити, або змінювати зміст слів. Обмін поглядами, вираз обличчя, посмішки і вираження несхвалення, підняті в здивуванні брови, живий чи зупинений погляд, погляд схвалення чи несхвалення – усе це приклади невербальної комунікації. Використання пальця, щоб вказати на предмет, прикривання рота рукою, дотик, млява поза також відносяться до невербальних способів передачі значення (змісту). На думку психологів, у процесі взаємодії людей 60–80% комунікації відбувається за рахунок невербальних засобів і лише 20–40% – за рахунок вербальних. Якщо те, що ми говоримо, ми зазвичай контролюємо, то невербальні засоби часто видають наші справжні наміри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми невербального спілкування давно цікавлять науковців. Суттєвий внесок у дану проблематику зробили зарубіжні та вітчизняні вчені А. Піз, М. Коццоліно, Т. М. Ніколаєва, Б. А. Успенський, Г. Ю. Крейдлін, Г. В. Колшанський.

Мета статті – аналіз знаків невербальної семіотики.

Виклад основного матеріалу. Невербальні засоби комунікації вивчає паралінгвістика. Це досить нова мовознавча дисципліна, що займається вивченням факторів, які супроводжують мовне спілкування та які беруть участь у передачі інформації. Паралінгвістика розвинулась у 50-і роки ХХ століття.

Коло питань, які обговорюються у межах паралінгвістики, охоплюють всі види кінесики (від жестів до пантоміми), всі види фонації (від мовлення до вокального мистецтва) і всі види спілкування за участі так званого ситуативного тексту.

Паралінгвістичні засоби не лише доповнюють зміст вербального спілкування, але є джерелом інформації про людину, яка говорить, про її соціальні та вікові риси, характер і т. п.

Хоча паралінгвістичні засоби не входять до мовної системи і не є її мовними одиницями, проте вербальне спілкування не може бути фактом комунікації без паралінгвістичного супроводу, тому паралінгвістичні засоби так чи інакше представлені в кожній мовній одиниці.

По відношенню до вербальної сторони висловлювання паралінгвістичні засоби можуть виконувати три функції 1) надавати додаткову інформацію, 2) замінити пропущений вербальний компонент, 3) комбінуватися з вербальним засобом, передаючи той самий зміст.

На думку Г. В. Колшанського “паралінгвістика – це особливий функціональний компонент парамовної системи, тобто та комунікативна підсистема, яка доповнює функцію вербальної комунікативної системи” [1, с. 215].

На думку В. П. Морозова [3] невербальна комунікація є загально зрозумілою, незалежною від мовних бар'єрів. Практично це проявляється у можливості адекватного сприйняття особистості того, хто говорить, розпізнавання його емоційного стану. Так, емоційна інформація висловлювання не обов'язково пов'язана зі змістовним навантаженням, і виконує таким чином функцію відбиття емоційного стану того, хто висловлюється.

Паралінгвісти наполягають на тому факті, що невербальні канали містять більше інформації, і людина довіряє їм більше, ніж вербальним сигналам [7, с. 184]. Паралінгвістичні засоби поділяються на природні, мимовільні (мова підсвідомості) та умисні. Першими людина не може керувати, проте іншими (умисними) засобами спілкування людина певною мірою може оволодіти (голос, дикція, тембр голосу, темп мовлення і т.п.).

Хоча певні види паралінгвістичних засобів вивчалися ще у 30-х роках ХХ ст. достеменно не відомо, хто

і коли увів термін 'паралінгвістика'. Відомі роботи у цій галузі Т. М. Ніколаєвої [4], Б. А. Успенського [4], Г. В. Колшанського [1].

У наш час у сучасній лінгвістиці існує кілька підходів до класифікації немовних засобів спілкування. Так, Г. В. Колшанський відносить до паралінгвістичних засобів наступні:

1) фонацію (розглядає її з двох сторін: як явище фізичне, пов'язане з усіма властивостями голосового апарату – просодією, та як загальнофонаційну ознаку мовлення – інтонацію);

2) кінесетику (міміка, пантоміма, жести).

О. Є. Шевцова та Л. В. Забродіна [6] паралінгвістичні засоби комунікації поділяють на три види:

1) фонаційні (особливості вимовляння звуків, слів, висловлювань, звукові заповнювачі пауз, інтонація);

2) кінетичні (жести, міміка, рухи тіла);

3) графічні (особливості почерка).

Російський лінгвіст Г. Є. Крейдлін [2] науку, яка вивчає невербальні компоненти спілкування, позначив терміном невербальна семіотика. В її складі він розділяє:

1) паралінгвістику (фонаційні засоби невербальної комунікації);

2) кінесетику (жести, мімічні, пантомімічні рухи, які входять в комунікацію).

Фонація. До паралінгвістичних явищ, або до паралінгвізмів, звичайно відносять властивості звукової фонації, а також міміку, жести й інші виразні рухи, що супроводжують мовне висловлення і несуть додаткову до його змісту інформацію. Своєрідність артикуляції людини полягає в тому, що, крім утворення одиниць комунікації за допомогою органів мовлення і насамперед голосу, у самому акті комунікації втілюються всі характеристики властиві мовцю, що виявляються, крім жестів і міміки, насамперед голосовими якостями людини.

Фонація як явище в цілому фізичне, пов'язана з усіма властивостями голосового апарату людини, виявляє тому ті ознаки, що властиві насамперед мовцю як фізичному індивіду.

Загальні фонаційні ознаки, такі, як сила голосу, тембр, обертони, дикція і т.д., за своєю природою пов'язані з фізіологічними особливостями суб'єкта і залежні від його психічного стану, завжди супроводжують мовну артикуляцію і є зовнішнім показником фізичного стану суб'єкта.

Фізичні дані голосу, безумовно, несуть у собі інформацію, що є для того, хто сприймає, основою різноманітних умовиводів із залученням власного досвіду і знань про ті або інші властивості суб'єкта. Оскільки ця інформація не пряма, а явно непряма, то вона не завжди навіть може розшифруватися однозначно через не строго визначений обсяг ознак.

Відомо, що сила голосу характеризує мовлення людини, оскільки вона завжди виявляється або може виявитися в мовній комунікації, але особливо показова сила голосу у співі, коли в чистому вигляді виступають властивості голосового апарату людини.

Особливим видом фонації, що супроводжує мовне висловлювання, є характеристика суб'єкта не з погляду його фізичних даних, а з погляду несуб'єктних обставин, що супроводжують мовне висловлювання.

Інтонація є найбільш складне явище серед фонаційних особливостей мови, пов'язаних із мовленням і мовцем. Леон [8] експериментально встановив такі акустичні параметри інтонації для вираження емоцій (гнів, смуток). Наприклад, для смутку: 1) вузький мелодичний інтервал; 2) рівний мелодичний контур; 3) повільний темп; 4) слабка інтенсивність. Відповідно для гніву, наприклад, четвертим параметром буде велика інтенсивність і т.д.

Кінесика. Для позначення особливої дисципліни, яка вивчає семіотику рухів тіла, найчастіше вживається термін "кінесика".

Паралінгвістична кінесика може розглядатися як деяка частина вербальної комунікації, властивій лише людині, і вона повинна бути виділена як особлива частина "кінетичної" поведінки людини.

Можна припускати, що постійний супровід звуку різноманітними жестами був споконвічним і завжди залишається для людини невід'ємною частиною комунікації. Різноманітними можуть бути протягом історії розвитку мови тільки їхнє співвідношення і взаємодія.

Багато дослідників указували на те, що людина як біологічний вид зберігає в собі ознаки тваринного характеру й у системі засобів комунікації (тактильна, візуальна, навіть хімічна системи), але всі ці форми, поперше, існують у людини одночасно зі звуковою мовою, а по-друге, ніколи його не замінюють. Крім того, жести, система, наприклад, людини, не носить іконічного характеру, – вона абстрактна й універсальна на протигагу дії сигналізації у тваринноу, визначальної чисто конкретне поведінку особи.

Не можна не погодитися з тим, що немовні комунікативні системи людини є підпорядкованими, вторинними системами, але, незважаючи на найрізноманітніше їхнє походження, вони по своїй функції лише є додатком до мови, використовуються мовою і декодуються за допомогою мови. Ця обставина дає підставу не вважати зазначені системи самостійними, бачити в них структурно організовану систему, а не допоміжні засоби, використовувані звуковою мовою. У цьому значенні всі паралінгвістичні засоби можуть бути об'єднані тільки за своєю функцією, тобто за функцією участі у формуванні інформації мовного висловлювання, а не за своїм матеріальним статусом. Ті самі матеріальні форми "немовної поведінки" (nonverbal behavior) людини, з одного боку, повинні розглядатися паралінгвістично, а з іншого боку – будь-якою іншою галуззю науки (наприклад, генетикою і т.д.). З цього погляду, наприклад, вивчення жестів можна проводити в аспектах: біологічному, культурно-історичному, етнографічному і паралінгвістичному.

Отже, невербальні засоби комунікації – невід'ємна частина нашого життя, адже міміка, інтонація та жестикуляція посилюють, доповнюють смисл мовлення та дають додаткову інформацію. Невербальна комунікація є культурно-історичним і психологічним феноменом внутрішньоособистісної природи, тісно пов'язаним з розвитком і становленням особистості, її психічним станом і властивостями. Сучасна лінгвістична наука не

визнає автономії невербальних засобів комунікації, називаючи їх паралінгвістикою. У той же час, лінгвісти визнають пріоритет невербальних засобів комунікації у становленні людини мовної, зазначаючи, що в культурно-історичному розвитку, під натиском досконаліших засобів вербального спілкування вони втратили свою першість і перетворилися у додаток до мовлення.

Проте, система невербальних засобів комунікації є найпростішою і найекономічнішою системою, що усуває зайві формальні засоби та дозволяє досягти однозначності комунікації за умов узагальненого та полісемантичного характеру власне мовних засобів.

Література:

1. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М. : КомКнига, 2010. – 96 с.
2. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : НЛЮ, 2002. – 581 с.
3. Морозов В. П. Искусство и наука общения: невербальная коммуникация / В. П. Морозов; [под. ред. В. И. Медведсва]. – М. : ИПРАН, 1998. – 164 с.
4. Николаева Т. М. Языкознание и паралингвистика / Т. М. Николаева, Б. А. Успенский // Лингвистические исследования по общей и славянской типологии. – М., 1966. – С. 63-75.
5. Пиз Аллан. Язык жестов: как читать мысли других людей по их жестам / Аллан Пиз. – М. : Ай-Кью, 1995. – 257 с.
6. Шевцова Е. Е. Технологии формирования интонационной стороны речи. Учеб. пособие для студентов педвузов / Е. Е. Шевцова, Л. В. Забродина. – М. : АСТ: Астрель, 2009. – 224 с.
7. Burgoon J. K. Nonverbal communication in 1970s: An overview. In: Communication year book 4. – New Brunswick, 1980. – P. 179–197.
8. Leon P. Systematique des fonctions expressives de l'intonation// Studia Phonetica. 3. Paris – Montreal – Bruxelles, 1970. – P.57–74.